

ČESKO-SLOVENSKÁ HISTORICKÁ ROČENKA 2016



VEDA  
vydavateľstvo  
Slovenskej akadémie vied



**PODKARPATSKÁ RUS  
A ETNOIDENTIFIKAČNÉ PROCESY  
NA JEJ ÚZEMÍ  
V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA**

Eds. Peter Švorc, Vladimír Goněc

**UMENIE VO VOJNE – VOJNA V UMENÍ  
(Pamäť 1. svetovej vojny v literatúre a umení)**

Eds. Roman Holec, Vladimír Goněc



**VEDA**  
vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied  
Bratislava 2017

Medzinárodná vedecká rada edičnej série  
*Česko-slovenská historická ročenka*

*Spolupredsedovia:*

Roman Holec  
Jan Rychlík

*Členovia:*

Miloslav Čaplovič  
Vojtech Čelko  
Viliam Čičaj  
Zdeněk Doskočil  
Vladimír Goněc  
Ivan Kamenec  
Dušan Kováč  
Robert Kvaček  
Jan Mervart  
Jan Němeček  
Richard Pavlovič  
Jaroslav Pažout  
Miroslav Pekník  
Vilém Prečan  
Peter Švorc

© Doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (editor), 2017  
© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017

**ISBN 978-80-224-1636-8**

**ČESKO-SLOVENSKÁ  
HISTORICKÁ  
ROČENKA  
2016**

**BRATISLAVA 2017**

Česko-slovenská historická ročenka 2016

Vydáva Ústav politických vied SAV v spolupráci  
s Česko-slovenskou/Slovensko-českou komisiou historikov  
vo VEDE, vydavateľstve SAV

*Recenzenti:*

PhDr. Dušan Kováč, DrSc.

PhDr. Jan Mervart, PhD.

Tento zväzok vychádza vďaka finančnej podpore  
podpredsedu AV ČR a Úradu SAV.

---

**OBSAH – CONTENTS – INHALT**
**ROBERTU KVAČKOVI K JUBILEU**

Robert Kvaček (už) osemdesiatšesťročný (Ivan Kamenec) ..... 11

**PODKARPATSKÁ RUS A ETNOIDENTIFIKAČNÉ PROCESY  
NA JEJ ÚZEMÍ V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA**
**Stanislav Konečný**

 Slováci a Rusíni a vplyv ich vzájomnej koexistencie  
na etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva ..... 15

**Csilla Fedinec**

 Maďari a Rusíni na Podkarpatskej Rusi a dosah ich vzájomnej  
koexistencie na etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva ..... 45

**Peter Švorc**

 Židia a Rusíni na Podkarpatskej Rusi a dosah ich vzájomnej  
koexistencie na etnoidentifikačný proces rusínskeho obyvateľstva ..... 59

**Peter Borza**

 Gréckokatolícka cirkev a jej vplyv na etnoidentifikačný proces  
rusínskeho obyvateľstva ..... 71

**Lubica Harbul'ová – Ihor Lichtej**

 Miesto emigrantov z Ruska a Haliče v etnoidentifikačných procesoch  
na Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období ..... 79

**Jan Rychlík, Magdaléna Rychlíková**

 Připojení Podkarpatské Rusi k Československu a etnoidentifikační proces  
rusínskeho obyvateľstva ..... 95

**Jan Němeček**

 Podkarpatská Rus/Karpatská Ukrajina/Zakarpatsko na konci  
druhé světové války a události, které formovaly etnoidentifikační  
procesy rusínskeho obyvateľstva ..... 117

## MIESTO EMIGRANTOV Z RUSKA A HALIČE V ETNOIDENTIFIKAČNÝCH PROCESOCH NA PODKARPATSKEJ RUSI V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

LUBICA HARBUĽOVÁ – IHOR LICHTĚJ

Multietnicita a multikonfesionalita pôvodného obyvateľstva Podkarpatskej Rusi sa na začiatku dvadsiatych rokov 20. storočia rozšírila o skupiny emigrantov z územia bývalého cárskeho Ruska, ale aj o emigrantov z Východnej Haliče. Emigrantská komunita na území Podkarpatskej Rusi sa formovala postupne.

Prvými emigrantmi na Podkarpatskej Rusi boli príslušníci vojenských formácií z Východnej Haliče. Boli to príslušníci Ukrajinskej haličskej armády, ktorá tvorila ozbrojené sily Západoukrajinskej národnej republiky.<sup>1</sup> Pod náporom poľských vojsk boli vojaci Ukrajinskej haličskej armády v máji 1919 nútení prejsť na územie Československa v oblasti Podkarpatskej Rusi. Pri Mukačeve bolo celé vojsko v počte asi 4 000 vojakov odzbrojené a jeho príslušníci boli pod gesciou Ministerstva národnej obrany ČSR internovaní v táboroch v Nemeckom Jablonnom, Liberci a Jozefove. V táboroch utvárali tzv. ukrajinské brigády. Napríklad v Jozefove bola vytvorená ukrajinská brigáda na čele s generálom A. Krausom a haličské vojenské oddiely umiestnené v Nemeckom Jablonnom sformovali tzv. Ukrajinskú brigádu v Nemeckom Jablonnom.<sup>2</sup>

Na Podkarpatskej Rusi ostala ešte neveliká skupina príslušníkov Ukrajinskej haličskej armády, ktorí tu spočiatku strážili vojenský majetok odzbrojenej brigády a po jeho odovzdaní československému vojenskému veleniu boli vojaci presunutí do Užhorodu a odtiaľ v septembri 1920 do Michaloviec. Začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia boli vojenské tábory s ukrajinskými vojakmi pretransformované do pracovných oddielov, ktoré sa nachádzali v rôznych mestách československej republiky (Banská Bystrica, Bratislava, Žilina, Leopoldov, Liberec, Pardubi-

<sup>1</sup> Západoukrajinská národná republika bola vyhlásená 19. októbra 1918 v Lvove na ukrajinských územiach bývalého Rakúsko-Uhorska. V júli 1919 hlavné územie Západoukrajinskej národnej republiky okupovalo Poľsko. Od 15. marca 1923 bolo súčasťou Poľska aj oficiálne. Pozri napríklad: BOJKO, Olexander – GONĚC, Vladimír: *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Brno 1997, s. 47 – 52.

<sup>2</sup> ПАВЛЕНКО, М.: Ставлення чехословацької влади до інтернованих частин Української Галицької Армії. In: ПАВЛЕНКО, Микола: *Проблеми слов'янознавства*. Кієв 1999, s. 185 – 186; ФУРТЕС, О. О.: Військова еміграція ЗУНР у боротьбі за державність In: *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*, 2011, č. 693, s. 247; PAVLENKO, M.: Politika Československa k internovaným ukrajinským vojakom v rokoch 1919 – 1923. In: *Historický časopis*, 47, 1999, č. 1, s. 56 – 69.



ce, Plzeň, Praha, Cheb, Chomutov, Čáslav a iné). Na území Podkarpatskej Rusi boli pracovné oddiely vytvorené v Užhorode, Berehove a Mukačeve.<sup>3</sup> K 31. júlu 1922 sa v týchto pracovných oddieloch nachádzalo 282 mužov.<sup>4</sup> Vo voľnom čase sa členovia pracovných oddielov venovali kultúrno-osvetovej činnosti medzi obyvateľmi Podkarpatskej Rusi. Najaktívnejší bol pracovný oddiel v Berehove, ktorý úzko spolupracoval s miestnou pobočkou spolku Prosvita. Členovia oddielu pomáhali napríklad pri príprave scén pre divadelné predstavenia, pre bývalých vojakov Ukrajinskej haličskej armády organizovali prednášky z geografie, histórie a literatúry Ukrajiny. Pri berehovskom oddiele vznikla aj športová sekcia a členovia oddielu sa angažovali aj pri pomoci chorým vojakom.<sup>5</sup> Po rozpustení pracovných oddielov väčšina ich členov ostala na Podkarpatskej Rusi.

V roku 1921 rady bývalých členov Ukrajinskej haličskej armády rozšírili ďalší utečenci z Východnej Haliče, ktorí hľadali útočisko a prácu na území Podkarpatskej Rusi.<sup>6</sup> Od roku 1921, resp. 1922 začali na Podkarpatskú Rus prichádzať skupiny emigrantov z územia bývalého cárskeho Ruska. Podkarpatskou Rusou spočiatku len prechádzali na svojej ceste do Prahy alebo ďalších emigrantských centier v západnej Európe. Časť sa tu hneď začala usádzať a boli aj takí, ktorí sem prišli žiť a pracovať po dlhšom či kratšom pobyte v Prahe alebo Bratislave. Podkarpatská Rus im ponúkala pomerne široké možnosti uplatnenia a bola im jazykovo blízka.

Údaje o počte všetkých utečencov a emigrantov usadených a žijúcich na území Podkarpatskej Rusi začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia sú rôznorodé. Ukrajinský historik S. Vidňanský uvádza, že na území Zakarpatskej Ukrajiny žilo v roku 1921 asi 7 000 ruských a ukrajinských emigrantov a do roku 1930 sa ich počet zvýšil na 16 000.<sup>7</sup> Reálnejšie je tvrdenie amerického historika Vasila Mar-

<sup>3</sup> Veliteľom pracovných oddielov rozmiestnených na území Podkarpatskej Rusi bol plukovník Gnat Stefaniv (1885 alebo 1886 – 1949). Do ČSR prišiel v polovici roka 1920 so skupinou generála A. Krausa a do roku 1923 viedol konzulárne zastupiteľstvo Západoukrajinskej národnej republiky v Užhorode. Na Podkarpatskej Rusi bol G. Stefaniv do roku 1939, potom odišiel do Viedne, no od roku 1944 žil v Nemecku, kde aj zomrel. Súčasný ukrajinský historik Kim Naumenko udáva, že od mája 1920 bol G. Stefaniv vojenským atašé Ukrajinskej národnej republiky v ČSR (so sídlom v Užhorode), ale v čase druhej svetovej vojny odišiel do Nemecka, kde bol v tábore presídlených osôb pri meste Regensburg. In: НАУМЕНКО, К. Є.: *Стефанів Гнат Петрови. Енциклопедія історії України*. У 10 т. Т. 9. Прил – С. Кієв 2012, s. 854.

<sup>4</sup> Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR (ďalej len Archív MZV ČR) Praha. Fond: II. sekcia – politická, č. k. 339.

<sup>5</sup> Зі Скитальщини. In: Український Скиталець. Орган військової еміграції земель З. У. Н. Р. Любострований двотижневик. Відень, дня 15. березня 1923. Річник IV. Ч. 6 (28). s. 40 – 41.

<sup>6</sup> ТОМЕК, Мiрослав: Ukrajinstí emigranti na Podkarpatské Rusi a státní služba (1919 – 1929), Těžké hledání uplatnění na východě republiky. In: *Paginae Historiae. Sborník Národního archívu 23/2. Podkarpatská Rus*. Praha 2015, s. 233 – 255.

<sup>7</sup> VIDŇANSKÝ, Stepan: Ukrajinská emigrácia v medzivojnovom Československu. Výsledky a perspektívy vedeckých výskumov na Ukrajine. In: *Russkaja, ukrajinskaja i belorusskaja emigracija v Českoslovakiji meždu dvumja mirovymi vojnami*, I. Praha 1995, s. 152.

kusa, ktorý uvádza, že v rokoch 1920 – 1939 žilo na Podkarpatskej Rusi od 2 550 do 3 000 ukrajinských emigrantov, pričom ruských emigrantov bolo o polovicu menej, teda asi 1 000.<sup>8</sup> Archívne materiály – štatistické prehľady Ministerstva zahraničných vecí ČSR uvádzajú, že v polovici dvadsiatych rokov 20. storočia žilo na Podkarpatskej Rusi 1 428 emigrantov, pričom 981 pochádzalo z Východnej Haliče, 217 z Ukrajiny a 230 z Ruska. Najväčší počet z nich žil na území Veľkosevľušskej župy (540 osôb) a Užhorodskej župy (395 osôb). V samotnom Užhorode žilo 268 emigrantov a v Mukačevskej župe 225 emigrantov.<sup>9</sup>

Sociálne zloženie emigrantskej komunity na Podkarpatskej Rusi bolo diferencované. Tvorili ju bývalí vojaci, robotníci, roľníci a inteligencia, ktorá bola zamestnaná predovšetkým vo verejnej správe, v školstve, zdravotníctve, na súdoch, v oblasti sociálnej starostlivosti, v poľnohospodárstve, na finančných, poštových a železničných úradoch. Emigranti nachádzali uplatnenie aj v rôznych sférach verejného života.

Starostlivosť o emigrantov na Podkarpatskej Rusi v počiatkoch formovania sa tejto komunity prevzal Československý Červený kríž, z iniciatívy ktorého v roku 1920 bola v Jasine zriadená kuchyňa zabezpečujúca stravu denne 50 ľuďom, hlavne utečencom z Východnej Haliče. Neskôr začali vznikať aj ďalšie podporné organizácie.

V roku 1920 z iniciatívy Avgustína Vološina, Viktor Želtvaja a Vasilija Sulynčaka začal vyvíjať činnosť Podporný výbor pre rusínskych utečencov z Haliče a Bukoviny, zaväzujúci sa poskytovať materiálnu a morálnu podporu emigrantom, ktorí sa usadili na Podkarpatskej Rusi.<sup>10</sup> Na stretnutí takmer 50 ukrajinských emigrantov z Haliče 7. júla 1920 bol zvolený deväťčlenný výbor organizácie s názvom Výbor pomoci ukrajinským utečencom v Užhorode. Cieľom jeho činnosti bolo poskytovanie materiálnej a morálnej podpory ukrajinským utečencom z Haliče, Bukoviny a Naddneperskej oblasti bez rozdielu náboženskej príslušnosti.<sup>11</sup> Oficiálne začal výbor svoju činnosť 18. januára 1921.<sup>12</sup> Prvým predsedom bol Volodymyr Birčak a členmi Volodymyr Kocar a Antin Divnyč. Po voľbách, ktoré sa uskutočnili pár mesiacov po vzniku spolku 1. novembra 1922, sa vedenie Výboru pomoci ukrajinským utečencom v Užhorode zmenilo a novým predsedom organizácie sa stal Vasyľ Struk.<sup>13</sup> V nasledujúcom období vo vedení výboru do-

<sup>8</sup> MARKUS, V.: Medzivojnová ukrajinská emigrácia Československa na Zakarpatí. In: *Russkaja, ukrajinskaja i belorusskaja emigracija v Českoslovakiji meždu dvumja mirovymi vojnami*. Praha 1995, II., s. 852.

<sup>9</sup> Archív MZV ČR Praha. Fond: II. sekcia – politická, č. k. 339.

<sup>10</sup> Štátny archív Zakarpatskej oblasti (ďalej len ДАЗО), ф. 12, оп. 3, од. зб. 207, арк. 32 – 34.

<sup>11</sup> ДІВНИЧ, А.: Комітет допомоги українським збігцям в Ужгороді. In: *Визволення. Місячник вільної української думки за кордоном*. Відень, лютий 1923 р. Річник I. Ч. 1, s. 52.

<sup>12</sup> Činnosť výboru bola povolená rozhodnutím Civilnej správy Podkarpatskej Rusi 18. januára 1921 č. 9976/20. ДАЗО, ф. 12, оп. 3, од. зб. 1696, арк. 6.

<sup>13</sup> Ďalšími členmi výboru boli: podpredseda plukovník Gnat Stefanič a Mychajlo Bilyčenko, tajomník – Antin Divnyč, pokladník – Avgustyn Cyganyk, členovia: Volodymyr Birčak, Ol'ga

chádzalo k častej rotácii kádrov a istý čas bol predsedom organizácie aj inžinier Mykola Tvorydlo.<sup>14</sup> Zo zachovaných archívnych materiálov vyplýva, že výbor mal asi 180 členov.<sup>15</sup>

Výbor svoju činnosť sústredil do niekoľkých sekcií, ktoré určovali aj hlavné smery činnosti organizácie: stravovacia, organizovanie zbierok, sprostredkovanie práce, podpora študentom, kultúrna (organizovali napríklad čajové večierky), pasová, učiteľská, ženská. Tieto sekcie neboli stále, vznikali podľa potreby a po splnení svojich úloh boli zrušené.

Najaktívnejšou bola od vzniku výboru stravovacia sekcia. V čase od 23. júla 1920 do 15. októbra 1921 zabezpečovala tzv. „studenú kuchyňu“. Počas svojej činnosti stravovacia sekcia pripravila 14 724 platených, bezplatných a kreditných obedov a 13 668 platených, bezplatných a kreditných večerí. Každý ukrajinský utečenec sa tu mohol stravovať dovtedy, kým si nenašiel platenú prácu. Na udržanie stravovacej sekcie výbor vydelil v hotovosti 24 324 Kč.<sup>16</sup> Pasová sekcia pomáhala emigrantom v získavaní potrebných dokumentov prostredníctvom česko-slovenského ministerstva zahraničných vecí. Finančná sekcia dozerala na to, aby sa dostávali špeciálne štátne dotácie, ktoré potom v súlade s rozhodnutím výboru dávali jednotlivým ukrajinským emigrantom. Okrem týchto subvencií výbor získaval financie z kultúrnych akcií (napríklad organizovanie koncertov) a dostával aj dobrovoľné finančné dary. Do 25. októbra 1922 získal rôzne finančné podpory v hodnote 68 978 Kč. Z nich 35 359 Kč bolo určených na materiálnu pomoc emigrantom, pričom každý z nich dostal v priemere po 100 Kč. Výbor finančne podporoval aj rôzne kultúrne akcie iných inštitúcií emigrantov z Haliče.<sup>17</sup>

Materiálnu a právnu pomoc ukrajinským emigrantom poskytoval aj Ukrajinský hromadskij komitét v ČSR, ktorý bol založený 7. júla 1921 v Prahe z iniciatívy Mykytu Šapovala a Nykyfora Gyroryjiva. Komitét vyvíjal činnosť do roku 1925, keď bol zrušený. Výbor mal svojho zástupcu aj v Užhorode. Bol ním známy ukrajinský básnik, prozaik a dramaturg Spyrydon Čerkasenko.<sup>18</sup> V Užhorode

Prychod'ko, Mychajlo Velygors'kyj, Andrij Galiziv, Petro Bigun. Členmi kontrolnej komisie boli Andrij Alys'kevyč, Vjačeslav Laščenko a Lavro Kul'čyc'kyj. In: ДІВНИЧ, А. Комітет допомоги українським збігцям в Ужгороді. In: *Визволення. Місячник вільної української думки за кордоном*. Відень, лютий 1923 р. Річник I., Ч. 1, s. 53 – 54.

<sup>14</sup> ДАЗО, ф. 12, оп. 3, од. зб. 1696, арк. 6; Мишуга Л. Підкарпатська Русь. Сучасний стан. С. 25.

<sup>15</sup> ДАЗО, ф. 12, оп. 3, од. зб. 64, арк. 3.

<sup>16</sup> ДІВНИЧ, А.: Комітет допомоги українським збігцям в Ужгороді. In: *Визволення. Місячник вільної української думки за кордоном*. Відень, лютий 1923 р., Річник I. Ч. 1, s. 52 – 54.

<sup>17</sup> ДІВНИЧ, А.: Комітет допомоги..., s. 52 – 54.

<sup>18</sup> Spyrydon Čerkasenko (1876 – 1940) pricestoval na Podkarpatskú Rus v roku 1923. Usadil sa tu, začal tvorivo pracovať a spriatelil sa s režisérom Ruského divadla spolku Prosvita v Užhorode Mykolom Sadovs'kym, ktorého poznal ešte pred rokom 1917. Onedlho sa M. Sadovs'kyj vrátil na Ukrajinu, ale S. Čerkasenko ostal pracovať ako divadelný referent spolku Prosvita v Užhorode. Tu žil do roku 1929 a aktívne sa zapájal do kultúrneho, divadelného a literárneho života oblasti. V decembri 1926 oslávili na Podkarpatskej Rusi 50. výročie narodenia S. Čer-

tiež vznikol detský internát pre ruských utečencov, ktorého založenie iniciovala Jekaterina Konstantinovna Breško-Breškovskaja<sup>19</sup> počas svojho pobytu na Podkarpatskej Rusi v roku 1929. Významnú úlohu v počiatkoch formovania emigrantskej komunity v oblasti sociálnej a humanitárnej pomoci zohrala aj užhorodská pobočka pražskej organizácie Zemgor.

Ruská časť emigrantskej komunity bola už od začiatku jej formovania v menšine. Podľa zachovaných materiálov žilo v medzivojnovom období na Podkarpatskej Rusi od 300 do 1 000 ruských emigrantov. Zastúpení boli robotníci, roľníci a čiastočne inteligencia, ktorá na Podkarpatskej Rusi nachádzala uplatnenie vo verejnej správe, školstve, zdravotníctve a na súdoch. Začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia sa počet ruskej inteligencie v tomto regióne rozšíril o ruských inžinierov a technikov, ktorí sem prišli po ukončení pražských vysokých škôl. Časopis Spolku ruských inžinierov a technikov na Slovensku, ktorý vychádzal pod názvom *Bjulleť Sojuza ruskich inženerov i tehnikov v Slovakiï*, v roku 1935 uviedol, že na Podkarpatskej Rusi žije 61 ruských inžinierov a technikov, z toho vo Velkom Bereznom 21, Užhorode 20, Mukačeve 10, Rachove 4, Buštine 4 a Tiačeve 2.<sup>20</sup>

Začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia boli zaznamenané prvé spolkové aktivity ruských emigrantov v tomto regióne. V roku 1923 bola v Užhorode vytvorená Spoločnosť ruských emigrantov a vojenských zajatcov (Obščestvo ruskich emigrantov i vojnoplennyh), ktorej cieľom bola morálna a materiálna podpora emigrantov. Spolok mal však aj snahu realizovať rôzne kultúrne podujatia. Jeho existenciu sprevádzali stále finančné problémy, ktoré sa členovia spolku snažili riešiť aj usporadúvaním kultúrnych akcií, akou bol napríklad veľký ples v Užhorode vo februári 1924, na ktorom sa osobne zúčastnil aj guvernér

---

kasenka a 25. jubileum jeho literárnej tvorby. Zakarpatský spisovateľ a žurnalista V. Grendža-Dons'kyj, ktorému S. Čerkasenko pomáhal pri práci a dával mu jazykové konzultácie, napísal o ňom článok, ktorý bol uverejnený v prvom čísle časopisu *Naša Zemľa*. Hoci redaktorom časopisu bol V. Grendža-Dons'kyj, vydávali ho komunisti a mal sovietske smerovanie. V dôsledku toho polícia obvinila S. Čerkasenko zo spolupráce s komunistami a požiadala ho, aby opustil Podkarpatskú Rus. S. Čerkasenko v roku 1929 odcestoval do Čiech a usadil sa v Horných Černošiciach v okolí Prahy. Tu žil skromne, no sledoval vývoj udalostí na Ukrajine. Keď sa v marci 1939 dozvedel o smrti svojho jediného syna Viktora, ktorý zahynul v Chuste, S. Čerkasenko vážne ochorel a 8. februára 1940 umrel. Pochovali ho na Olšanských cintorínoch v Prahe. In: ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ, В.: Спиридон Теодосійович Черкасенко. 50-літній ювілей народження і 25-літній ювілей літературної праці. In: *Наша Земля. Літературний і суспільно-політ. журнал*. Ужгород 1927. Річник 1, № 1. С. 13 – 14; ГАБОР, В.: *Українські часописи Ужгорода (1867 – 1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження*. Львів, 2003, s. 328 – 331.

<sup>19</sup> Jekaterina Konstantinovna Breško-Breškovskaja (1844, Lutovka v Černigovskej gubernii – 1934, Chvaly u Prahy), predstaviteľka ruského revolučného hnutia druhej polovice 19. storočia. V roku 1918 odišla z Ruska do USA. V roku 1921 prišla do Paríža. Od roku 1924 sa usadila v Československu. Tu sa venovala hlavne podpore osvetovej činnosti na Podkarpatskej Rusi.

<sup>20</sup> *Bjulleť Sojuza ruskich inženerov i tehnikov v Slovakiï*, 1935, č. 2.

Podkarpatskej Rusi A. G. Beskyd.<sup>21</sup> V Mukačeve bola 24. januára 1924 založená Spoločnosť ruských emigrantov a vojenských zajatcov (Obščestvo russkich emigrantov i voennoplennych), ktorej cieľe boli identické s cieľmi rovnomeného užhorodského spolku. Predsedom sa stal ruský emigrant A. A. Fronujev. Oba spolky zdôrazňovali svoju apolitickosť a svojimi aktivitami si získavali sympatie miestneho obyvateľstva. Kultúrny život ruských emigrantov zaobstarával hudobný a dramatický spolok Bojan, ktorý pravidelne organizoval rôzne kultúrne podujatia, v rámci ktorých často na Podkarpatskej Rusi vystupovali aj ruské umelecké telesá z Prahy; niekoľkokrát tu napríklad účinkovalo pražské Ruské komorné divadlo .

Napriek tomu, že apolitickosť bola podmienkou pri udeľovaní povolenia k pobytu, časť ruských emigrantov na Podkarpatskej Rusi sa zapojila aj do politickej činnosti. Ruskí emigranti, predovšetkým bývalí kadeti a eseri, tvorili väčšinu členskej základne Ruskej strany práce (Russkaja trudovaja partija), na čele ktorej stal A. Gagatko. Jej politickým cieľom bola reštaurácia predrevolučných pomerov v Rusku formou zvrhnutia boľševickej vlády a začlenenia Podkarpatskej Rusi do Ruska. Svoje cieľe, ale aj informácie o činnosti a pripravovaných akciách uverejňovali na stránkach svojho tlačového orgánu – *Russkaja zemlja* (Ruská zem).<sup>22</sup> Druhou politickou stranou, na činnosti ktorej sa podieľali aj ruskí emigranti, bola Karpatoruská republikánsko-poľnohospodárska strana, ktorá bola založená na zjazde všetkých ruských organizácií v júli 1923 v Mukačeve.<sup>23</sup> Jej vznik bol výsledkom snáh jednotlivých skupín, smerov a organizácií zjednotiť sa do pevného celku.

Ruská emigrantská komunita na Podkarpatskej Rusi udržiavala čulé kontakty s emigrantskými ruskými societami v Čechách a na Slovensku. Najintenzívnejšie spolupracovali s komunitou ruských emigrantov v Prahe. Tieto kontakty boli vzájomné, pretože ruskí vedci a vysokoškolskí učitelia pôsobiaci na ruských vedeckých a školských inštitúciách v Prahe prichádzali na Podkarpatskú Rus s popularizačnými prednáškami. V Užhorode, ktorý sa stal prirodzeným centrom ruského emigrantského života, sa uskutočnil celý rad prednášok ruských profesorov z Prahy. Záujem o ne medzi ruskou komunitou i miestnym obyvateľstvom bol veľký. Jednou z takých, ktorá mala široký ohlas, bola prednáška prof. D. N. Verguna na tému Literatúra na Podkarpatskej Rusi, v ktorej dokazoval, že Podkarpatská Rus má právo hovoriť o vlastnej kultúre, a to už niekoľko pokolení.<sup>24</sup>

Ukrajinská emigrácia, podobne ako ruská, nachádzala uplatnenie v rôznych oblastiach života Podkarpatskej Rusi. Jednou z oblastí s veľmi početným zastúpením ukrajinských emigrantov bolo školstvo, v ktorom pôsobilo asi 180 ukra-

<sup>21</sup> *Chutor*. Praga 1924, č. 36, s. 21.

<sup>22</sup> *Narysy istorii Zakarpatja*. T. II. 1918 – 1945. Užhorod 1995, s. 185 – 186.

<sup>23</sup> *Chutor*. Praga 1923, č. 24 – 25, s. 1.

<sup>24</sup> *Chutor*. Praga 1923, č. 28 – 29, s. 33,

jinských učiteľov. Ďalšími oblastami boli zdravotníctvo, justícia a advokácia, ale aj kultúrna a osvetová sféra.<sup>25</sup>

Ukrajinskí emigranti mali svoj podiel aj na zakladaní nových osvetových a vzdelávacích inštitúcií na Podkarpatskej Rusi. Príkladom toho je napríklad Ukrajinské reálne gymnázium v Berehove, na založení ktorého sa v decembri 1919 výrazne podieľal jeho prvý riaditeľ Andrij Alis'kevič, emigrant z Haliče.<sup>26</sup> S rozvojom berehovského gymnázia sú späté aj mená ďalších ukrajinských emigrantov: prof. Andrij Didyk (pracoval tu do júla 1925 a potom od roku 1929), spisovateľ Vasil' Pačovskij, ktorý tu v rokoch 1920 – 1929 prednášal dejiny,<sup>27</sup> Leonid Bačyns'kyj, Michajlo Demčuk, Kornilo Zaklyns'kyj (do roku 1938),<sup>28</sup> otec Omel'an Krajčyk, Illja Kul'čic'kij (do 1. decembra 1922), Volodymyr Palatyns'kyj (zomrel v roku 1925) a ďalší.<sup>29</sup>

Mnohí ukrajinskí emigranti pôsobili na základných a stredných školách po celej Podkarpatskej Rusi. Boli to napríklad Mikola Vodonos, Omeljan Bilynskij, Dam'jan Gadjak, Evgen Grycyna, čatár Ivan Gurko, Gryc' Dubyk, Bogdan a Osypa Zaklyns'ki, Stepan Mykolyn, poetka Marijka Pidgirjanka, Stepan Šved, Jakiv Šepel' a ďalší.<sup>30</sup> Medzi ukrajinskými emigrantmi, učiteľmi základných a stredných škôl, boli aj bývalí sičoví strelci alebo vojaci Ukrajinskej haličskej armády. Napríklad na Obchodnej akadémii v Užhorode do roku 1924 učil plukovník Ukrajinskej haličskej armády Grigorij Kossak<sup>31</sup> a do roku 1925 bol profesorom Obchodnej akadémie v Užhorode aj poručík Il'ko Cjukan.

<sup>25</sup> AMZV Praha. Fond. II. sekcia, č. kr. 339.

<sup>26</sup> Andrij Alis'kevič (1870 – 1949) bol absolventom Viedenskej a Lvovskej univerzity. Pred príchodom na Podkarpatskú Rus bol riaditeľom ukrajinského gymnázia v Peremyšli (od roku 1910) a reálneho gymnázia v Drohobyči (v rokoch 1918 – 1919), bol aktívnym činiteľom Západoukrajinskej národnej republiky. V roku 1922 sa stal riaditeľom Štátneho reálneho gymnázia v Užhorode. In: ПОП, И.: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород 2001, s. 75 – 76.

<sup>27</sup> Výsledkom výskumnej činnosti V. Pačovskeho počas jeho pôsobenia na gymnáziu sa stala publikácia *Dejiny Podkarpatskej Rusi*, vydané v Užhorode roku 1921.

<sup>28</sup> Kornilo Zaklyns'kyj bol editorom samostatného knižného zborníka *Perekaziv – Národné opovidannja pro davnini*, vydaného v roku 1925.

<sup>29</sup> ПАЧОВСКИЙ, В.: Історія державної реальної гімназії в Берегові In: *Ув'домлення державної реальної гімназії в Берегові на шкільний рік 1923 – 1924* (ed. Михайло Грігашій). Ужгород 1924, s. 3 – 14; ПАЧОВСКИЙ, В.: *Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України: Історичний нарис*, s. 76; ХУДАНИЧ, В.: *Берегівська українська гімназія*, s. 26 – 29.

<sup>30</sup> ПАЧОВСКИЙ В.: *Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України: Історичний нарис*, s. 78; ФЕРЕНЦ, П. *Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20 – 30-ті роки ХХ ст.* Мукачево 2005, s. 55 – 57; ШТЕФАН, А.: *За правду і волю. Спомини і децю з історії Карпатської України*. I., s. 300.

<sup>31</sup> Grigorij Kossak (1882 – 1931?) v roku 1924 odišiel z Užhorodu na územie sovietskej Ukrajiny, kde začal pôsobiť na vojenskej škole v Charkove. V roku 1931 bol bolševikmi uväznený a zastrelený. In: *Енциклопедія Українознавства. Словникова частина (Перевидання в Україні)*. Львів 1994, Том. 3, s. 1 146.

Učitelja-emigranti nielen pracovali v školách, ale vystupovali na Podkarpatskej Rusi aj ako aktívni organizátori nového systému osvety, ktorý sa hodnotovo odlišoval od predchádzajúcej asimilačnej osvety v období Rakúsko-Uhorska.<sup>32</sup> Značnú úlohu pri upevňovaní ukrajinskej osvety na Podkarpatskej Rusi zohrali také osobnosti ako Volodymyr Birčak<sup>33</sup> a Ivan Paňkevič.<sup>34</sup>

S pôsobením ukrajinských emigrantov na Berehovskom štátnom gymnáziu je spätý aj vznik prvých mládežníckych skautských a športových organizácií na Podkarpatskej Rusi. Prvý skautský oddiel bol založený na berehovskom gymnáziu v roku 1921 a na jeho čele bol profesor tohto gymnázia A. Didyk. Postupne sa zakladali skautské oddiely aj v ďalších školách v kraji (Chustská mestská škola,

<sup>32</sup> ФЕРЕНЦ, П.: *Етніонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20 – 30-ті роки ХХ ст.*, s. 55 – 56.

<sup>33</sup> Volodymyr Birčak sa narodil 12. marca 1881 v rodine gréckokatolíckeho kňaza v dedine Lubynci (dnes Stryjs'kyk, okres Lvovskej oblasti). Študoval na filozofických fakultách Krakovskej a Lvovskej univerzity, kde obhájil doktorskú dizertačnú prácu. Pôsobil na gymnáziách v Lvove, Sambore a Drohobyči. V novembri 1918 na základe odporúčania Západoukrajinskej národnej republiky viedol mestskú vládu v Drohobyči. Potom pracoval ako profesor na Univerzite v Kamenci-Podolskom. V jeseni 1919 cez Bukurešť a Viedeň emigroval do Československa. Vo februári 1920 prišiel V. Birčak do Užhorodu. Tu spočiatku pracoval ako inšpektor na školskom referáte Civilnej správy Podkarpatskej Rusi a v roku 1924 bol odoslaný na prácu do Mukačeva. Neskôr učil ukrajinský jazyk, filozofiu a antickú literatúru na Užhorodskom gymnáziu. Na Podkarpatskej Rusi žil V. Birčak do apríla 1939. In: МИШАНИЧ, О.: Володимир Бирчак і його книжка “Літературні стремління Підкарпатської Русі”. In: Бирчак В. *Літературні стремління Підкарпатської Русі*. Факс. Видання. Ужгород : Карпати, Ужгородський виробничо-видавничий комбінат “Патент”, 1993; ОФЦІНСЬКИЙ, Р.: Хотемо правди? Ось її очі! Уроки Карпатської України: концепція Володимира Бірчака. In: Бірчак, В.: *Карпатська Україна: Спогади і переживання / Післямова Р. Офіцинського*. Ужгород : Гражда, 2007. С. 175 – 197; Листи Івана Панькевича до Володимира Гнатюка (1910 – 1926). In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику* (ed. М. Мушинка). Братіслава 1969. Том 4/1, s. 83 – 84.

<sup>34</sup> Ivan Paňkevič sa narodil 6. októbra 1887 v dedine Ceperovi (teraz Lvovská oblasť). Po štúdiu na Lvovskej a Viedenskej univerzite v roku 1912 získal stupeň doktora filozofie a odišiel na stáž do Moskvy. V rokoch 1915 – 1918 prednášal ruský jazyk v Akadémii sv. Terézie vo Viedni a v rokoch 1918 – 1919 pracoval na gymnáziu mesta Stanislava (teraz Ivano-Frankivsk). V decembri 1919 emigroval do Československa, kde na Karlovej univerzite v Prahe externe vyštudoval český jazyk. Na začiatku roku 1920 I. Paňkevič prišiel do Užhorodu a žil tu do roku 1939. Do Užhorodu pricestoval I. Paňkevič ako kvalifikovaný filológ, a preto bol vymenovaný za vedúceho jazykového oddelenia školského referátu Civilnej správy Podkarpatskej Rusi. Od začiatku začal aktívne pracovať. Iniciovao vytvorenie Pedagogického spolku Podkarpatskej Rusi, v rokoch 1920 – 1921 redigoval časopis *Učitel'*, v rokoch 1920 – 1923 detský časopis *Venočok pre podkarpatske detočok*. Napísal tiež *Gramatiku ruského jazyka pre stredné školy* (1922, 1927, 1936) a položil základy ukrajinskému fonetickému pravopisu na Podkarpatskej Rusi. Pozri: ПАНЬКЕВИЧ, І.: Мій життєпис. In: *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику* (ed. М. Мушинка). 4/1, s. 17 – 43; МУШИНКА, М.: Іван Панькевич та сучасний стан дослідження його спадщини. In: *Ivan Paňkevič a otázky spisovného jazyka. Štúdie a materiály* (ed. М. Мушинка). Prešov 2002, s. 10 – 26.

Ужгородське гімназіум, Учительський семінар, Обходна академія в Ужгороді).<sup>35</sup> Визник скаутського оддіелу в Ужгороді же ўзко сп'ятý с меном О. Вачн'аніна. Пр'аве з його ініціативи 7. фебру'ара 1923 при Ужгородському гімназіумі була заложена скаутська дитська а мл'адежницька організ'ація.<sup>36</sup> В'язнейше вшак до її д'алшого в'воја ў засіагнуť немогол, преатоже Остап Вачн'анін трагіcky загноул 31. август 1924.<sup>37</sup>

Емігранти з Галиче ініціовали ај в'твореніе неколкоких сполков а організ'ацій, котрі немали культурно-осветовый характер, но наприек тому напомогли к формованіум українського поведоміа на Подкарпатській Русі. Наприклад Микола Творидло в року 1920 заложил а в'водол сполк Видіецкы господар (Силський господар) а Васиľ Струк Сполк на одстраненіе чюдобы (Товарыство дл'я збуту чюдобы). З ініціативи Галичана Евгена Булку са зачали приправне пр'аве на в'твореніе сполку інавалідов Надіја.<sup>38</sup> Членми організ'аційного в'бору са стали міестні обывателіа (Юлій Браш'ајко, Августин Волошін, Васиľ Гадежа, Степан Клочурак), емігранти з Галиче (Ячко Остапчук...) а іні. Сполк в'знікол 4. маја 1920 а 30. маја 1920 го Цивілна спр'ава Подкарпатській Русі офіціалне зареєстровала. Председом сполку са стал Юрій Браш'ајко. Офіціалны назов організ'аціе бол Сполк војнов'ых інавалідов, вдов а сірот на Подкарпатській Русі Надіја в Ужгороді. Сполк Надіја прокламовал, же је офіціалным спростредковател'ом межи рефератом соціалней старостлівості Цивілней спр'авы Подкарпатській Русі а војнов'ыми інавалідмі, вдовами а сіротами. Чінност' са ріаділа становами, котрі дефіновали ціеле сполку, ку котрым патріло ај забезпечованіе матеріалней а моралней помочі војнов'ым інавалідом, вдовам а сіротам. Працовными јазыкми сполку боли русінчина а українчина.<sup>39</sup>

Культурна чінност' а активіты українських емігрантов са с'устреділі около організ'аціе Провіта а її побочіек, котрых боло по цеlej Подкарпатській Русі около двадсаťшесть. Центрум tejto організ'аціе а її активіт представовал сполк в Ужгороді. Ужгородська Провіта с помочю владных субвенцій зріаділа книжницю, читарне а предовшеткым заложіла дівадло, в котром са грало в українском јазыку а ув'адзали са діела українських авторов.

Прву діваделну сполку Провіта в Ужгороді творілі Українці з Наднеперської України а Галичаніа – Роман Кырчів (1892 – 1968), Ніна Машке-

<sup>35</sup> БАЯНОВСЬКА, М.: Дітячий і молодіжний рухи на Закарпатті (20 – 30-ті роки ХХ століття). Іп: *Молодіжний рух на Закарпатті (ХХ століття)*. Ужгород 1995, с. 18 – 19; *Пластовий альманах. З нагоди п'ятдесятиріччя українського пласту на Закарпатті 1921 – 1971* (ед. Степан Пап–Пугач). Рім 1976. с. 17 – 18.

<sup>36</sup> БАЯНОВСЬКА, М.: Штрихи до портретів організаторів Пласту на Закарпатті (20 – 30-ті роки ХХ століття). Іп: *Молодіжний рух на Закарпатті (ХХ століття)*, с. 8.

<sup>37</sup> ШЕРЕПІЙ, Ю.: Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. С. 335.

<sup>38</sup> МИШУГА, Л.: Підкарпатська Русь. Сучасний стан. Іп: Мишуга, Л.: Підкарпатська Русь. Сучасний стан; Ортоскоп. Державні змагання Прикарпатської України. Ужгород 1993, с. 24.

<sup>39</sup> ДАЗО, ф. 12, оп. 3, од.зб. 208, арк. 126.



vič (1897 – 1940), Matija Prijems'ka-Dniprova (1888 – 1960), Anna Prichod'ko (1889 – 1935), Oleksa Prichod'ko (1887 – 1979), Michajlo Roščachiv's'kyj (1891 – 1952), Maryna Terpylo-C'okan, Ivan Truchlyj (1884 – 1975), Nina Cargorod's'ka, Vasil' Ševčenko, Kateryna Jakunenka (1899 – 1921) a iní. Prvým administrátorom divadla Prosvita bol Ostap Vachňanin (1890 – 1924), ktorý sa neskôr stal učiteľom na gymnáziu v Užhorode. Do augusta 1921 režisérsku prácu v divadle vykonávali ukrajinskí emigranti Marija Pryjems'ka-Dniprova a Borys Kryvec'-kyj, ktorý v roku 1917 bol riaditeľom hudobno-dramatického divadla v Kyjeve.

V auguste 1921 prišiel do Užhorodu známy ukrajinský herec a režisér Mykola Sadov's'kij (1856 – 1933) a jeho zásluhou dosiahlo divadlo profesionálnu úroveň.<sup>40</sup> V roku 1923 M. Sadov's'keho na poste hlavného režiséra vymenil odchovanec MCHAT-u Olexandr Zagarov (1877 – 1941), ktorý zastával tento post do roku 1925 a repertoár divadla obohatil aj o diela svetovej klasickej tvorby.<sup>41</sup> V auguste 1923 prišiel do divadelného súboru spolku Prosvita v Užhorode ďalší ukrajinský emigrant, herec Fedir Bazylevyč (1897 – 1931), ktorý dovtedy bol vo vojenskom tábore v Jozefove, kde inicioval založenie Akademického chóru a stal na jeho čele. V rokoch 1927 – 1929 pôsobil Fedir Bazylevyč ako riaditeľ divadla spolku Prosvita v Užhorode. Neskôr ho vypovedali za hranice Československa, usadil sa v Haliči, kde aj zomrel.<sup>42</sup>

V rokoch 1924 – 1926 bol režisérom opery a operety divadla spolku Prosvita v Užhorode emigrant z Haliče, známy ukrajinský hudobný skladateľ, dirigent, huslista a pedagóg Jaroslav Barnyč (1896 – 1967).<sup>43</sup> V rokoch 1921 – 1923 post dirigenta chóru a orchestra v divadle spolku Prosvita v Užhorode zastával Oleksandr Prychod'ko, ktorý inicioval v roku 1921 založenie Rusínskeho národného chóru v Užhorode. Veľkú zásluhu mal aj na založení Krajského chóru učiteľov Podkarpatskej Rusi v roku 1928 a vzniku Dramatického štúdia F. Koriatoviča, ktoré založil na svojom novom pôsobisku na Obchodnej akadémii v Mukačeve.<sup>44</sup>

<sup>40</sup> M. Sadov's'kij ako hlavný režisér divadla pripravil pre divadelnú skupinu ukrajinskú operu S. Gulaka-Artemov's'keho Záporožec za Dunajom, drámu Daj serdcju slobodu, privede do ne-slobody M. Kropyvnyč'kého, Nazar Stodolja T. Ševčenko.

<sup>41</sup> ШЕРЕГІЙ, Ю.: Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року, s. 68 – 155.

<sup>42</sup> *Свобода*. Орган Християнсько-народної партії Підкарпатської Русі, XXXII. Ужгород, 9 липня (юлія) 1931. Число 27. С. 3; Митці України: Енцикл. довід. Київ: УЕ, 1992. С. 41; ШЕРЕГІЙ, Ю.: Нарис історії українських театрів..., s. 332.

<sup>43</sup> V októbri 1926 odcestoval do Berlína, kde pokračoval v štúdiu hudby. Neskôr viedol symfonický orchester v Stanislave (dnes Ivano-Frankiv's'k), potom orchester Ľvovského operného divadla, bol jedným zo zakladateľov Huculského súboru piesní a tancov. V predvojnovom období zložil niekoľko oper: Šarika (1936), Prigoda v Čerči (1938), Huculka Xenia (1939). Od roku 1950 žil v USA, kde aj zomrel. In: Митці України: Енцикл. довід. Київ: УЕ, 1992. С. 49 – 50; РОСУЛ, Т.: Музичне життя Закарпаття 20 – 30-х років ХХ століття. Ужгород 2002. С. 155; ШЕРЕГІЙ, Ю.: Нарис історії українських театрів..., s. 333.

<sup>44</sup> РОСУЛ, Т.: Музичне життя Закарпаття 20 – 30-х років ХХ століття. Ужгород 2002, s. 148 – 149; ШЕРЕГІЙ, Ю.: Нарис історії українських театрів..., s. 347.

Prosvita a aktivity jej pobočiek sa stali v medzivojnovom období na Podkarpatskej Rusi hlavným organizátorom ukrajinského národného života. Ukrajinskí emigranti žijúci na území Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období na rozdiel od ruských emigrantov nezakladali vlastné strany, no vstupovali do existujúcich politických strán a aktívne v nich aj pracovali.

Podkarpatská Rus sa stala nielen miestom, kde emigranti z Ruska a z Haliče našli nový domov a prácu, ale v mnohých prípadoch sa jej história, kultúra, tradície i prítomnosť stali aj predmetom ich odborného záujmu. Mnohí z ruských a ukrajinských emigrantov žijúcich na Podkarpatskej Rusi vniesli svoj vklad do rozvoja tohto regiónu aj v podobe odborných a populárno-odborných publikácií, osvetovej a vzdelávacej literatúry alebo umeleckej tvorby. Emigranti boli tiež pri vzniku regionálnych periodík vychádzajúcich prevažne v Užhorode alebo v Mukačeve.<sup>45</sup> Podkarpatská Rus sa stala objektom vedecko-výskumnej činnosti aj mnohých ruských a ukrajinských emigrantov žijúcich v Prahe alebo Bratislave. Niektorí z nich sa výskumu Podkarpatskej Rusi venovali už pred príchodom do Československa, ďalší rozšírili svoju výskumnú činnosť na tento región až po príchode do Československa a niektorí až po prvých osobných kontaktoch s touto oblasťou. Z mnohých odborníkov, ktorí sa venovali karpatskoruskej problematike, možno uviesť napríklad historika A. L. Petrova, F. F. Aristova, D. N. Verguna, V. R. Vavrika, E. Nedzeľského a ďalších.<sup>46</sup>

Postupná stabilizácia hospodárskych a sociálnych pomerov na Podkarpatskej Rusi priniesla aj rozvoj politického života, ktorý výrazne determinoval aj vývoj názorov na otázky konfesijné, etnické, jazykové i kultúrne. Súčasťou politického života sa postupne stali aj emigranti z bývalého cárskeho Ruska a Haliče žijúci v tomto regióne. Emigrantská komunita sa v podstate štiepila na dva tábory: Veľkorusov a Ukrajincov. Tieto dve línie možno sledovať napríklad vo vedeckej a odbornej produkcii ruských a ukrajinských emigrantov, ktorá je tematicky venovaná jazyku, literatúre a histórii Podkarpatskej Rusi.<sup>47</sup> Markantné to bolo i v samotných aktivitách oboch emigrantských skupín na Podkarpatskej

<sup>45</sup> Z množstva periodík možno spomenúť časopisy *Ukrajinskaja škola, Učitel'* (Užhorod 1920 – 1921), *Podkarpatskaja Rus: časopis prisvjačena dlja poznanija rodnogo kraju* (1924 – 1936), *Naukovyj zbornik tovaristva Prosvita v Užgorode* (Užhorod 1922 – 1938), *Karpatskij kraj: literaturno-istoričeskij žurnal* (Mukačevo 1923 – 1924), *Russkij narodnyj golos* (Užhorod 1934 – 1938) atď.

<sup>46</sup> Tejto problematike sa v niekoľkých štúdiách venoval Š. Blich: Príspevok ruských emigrantov k rozvoju vedy a kultúry na východnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In: *Zbornik PdF v Prešove UPJŠ v Košiciach. Acta facultatis Paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Studia Philologica Rossica Slovaca*, V., Prešov 1996, s. 157 – 161; Rossijskije emigranty v vostočnoj Slovakii i v byvszej Podkarpatskoj Rusi. In: *Russkaja, ukrajinskaja i beloruskaja emigracija v Čechoslovakii meždu dvumja mirovymi vojnami*. Praha 1995, s. 833 – 842.

<sup>47</sup> Bližšie pozri: DOSTAL, M. J.: Problemy zakarpatskogo nacional'nogo vozroždenija v trudach russkich i ukrajinskich emigrantov v mežvojennoj Čechoslovakii. In: *Slavjanovedenje*, 1997, č. 6, s. 67 – 72.

Rusi a viditeľné aj v konfesijnom živote emigrantov. Misionári vasiliani z Haliče sa pričínili o rozvoj gréckokatolíckeho vierovyznania, ktoré sa stalo aj národným ukrajinským smerom. Pravoslávie, ktoré podporovali ruskí emigranti a pravoslávne duchovenstvo, sa stalo oficiálnym proruským duchovným smerom.

Zástancovia orientácie na veľkoruskú literatúru sa zjednotili v roku 1923 v Spoločnosti sv. Vasilija Veľkého, ktorá dostala názov Spoločnosť A. V. Duchnoviča. Jej členovia rozvinuli širokú činnosť a začali vydávať časopis *Karpatskij svet*. Ruskí vedci – emigranti, zástancovia tejto línie (V. A. Francev, A. V. Florovskij, D. N. Vergun, V. A. Pogorelov, J. A. Javorskij, G. J. Gerovskij) vo svojich prácach a článkoch podporovali myšlienku rozvoja literatúry Podkarpatskej Rusi v ruskom jazyku. Argumentovali, že miestny jazyk má veľmi blízko k ruskému jazyku a že aj miestni obyvatelia mu rozumejú. Napríklad v jednom z článkov a pôsobení emigrantov – Rusov na Podkarpatskej Rusi sa uvádzalo: „Miestni roľníci sa k našim emigrantom správajú veľmi priateľsky a sú radi, že môžu od úradníkov počuť dobrú známu ruskú reč.“<sup>48</sup>

Predstavitelia ukrajinského smeru boli zjednotení v už spomínanej spoločnosti Prosvita, ktorú reprezentovali aj ukrajinskí emigranti – vedci (V. Birčák, I. Pankevych, E. J. Perfeckij). Títo zasa vystupovali za priznanie zakarpatskej literatúry a jazyka ako súčasť ukrajinskej literatúry a jazyka.<sup>49</sup> Reprezentant ukrajinského smeru J. Holovackyj<sup>50</sup> v jednej zo svojich prác napísal: „Podkarpatská Rus tvorí národopisne aj jazykovo súčasť ukrajinskej jazykovej skupiny. Zvláštne zemepisné postavenie podkarpatských Rusínov a ich susedstvo s inými etnografickými celkami (Rumunsko, Maďarsko, Slovensko, Poľsko) zanechalo stopy v ich jazyku a vytvorilo v samotnej Podkarpatskej Rusi niekoľko dialektov, ale rozdiel týchto dialektov od spisovnej ukrajinčiny je celkom nepatrný.“<sup>51</sup> Autor zároveň upozorňuje aj na nezmiernosť postojov predstaviteľov oboch smerov: „Jazykový spor však trvá, lebo značná časť tunajšej inteligencie bojuje za zavedenie ruštiny (veľkoruštiny) v školách i v úradoch. Iná časť, nazývaná národovci, zasa považuje toto stanovisko svojich odporcov za zradu národnej veci, bojuje za ukrajinčinu a ukrajinský pravopis a za názov Ukrajinci.“<sup>52</sup>

<sup>48</sup> *Chutor* 1924, č. 36, s. 21.

<sup>49</sup> Prehľad prác hlavných predstaviteľov oboch smerov venovaných jazykovedným problémom na Podkarpatskej Rusi pozri: *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918 – 1945*, I./ 1, 2. Praha 1996.

<sup>50</sup> J. HOLOVACKYJ reagoval na uvedenú problematiku v dvoch prácach: *Podkarpatská Rus s hlediska zeměpisného* (Mukačevo 1993) a *Ukrajinec ili ruskij?* (Mukačiv 1938).

<sup>51</sup> HOLOVACKYJ, J.: *Podkarpatská Rus s hlediska zeměpisného*. Mukačevo 1933, s. 48.

<sup>52</sup> Tamže, s. 49.

Sám J. Holovackyj chápe podstatu jazykového sporu takto: „...Príčinou toho, prečo sú Rusíni považovaní za Rusov, možno vysvetliť predovšetkým veľkým vplyvom predprevratového cárskeho Ruska a jeho oficiálnej terminológie na celú Európu. Staré Rusko v snahe zjednotiť do veľkého imperiálneho impéria všetky porobené národy a vnútiť im ruštinu ako jediný štátny a vyučovacý jazyk neuznávalo samostatný ukrajinský národ a jeho práva na rodný jazyk

Uvedenú orientačnú determináciu možno sledovať aj v prácach venovaných literárnovedným otázkam. V rámci tohto tematického okruhu sa ruskí a ukrajinskí odborníci venovali rôznym otázkam: dejinám písomníctva na Podkarpatskej Rusi,<sup>53</sup> vymedzeniu hlavných literárnych smerov a charakteristike vývoja karpatskoruskej literatúry,<sup>54</sup> tvorbe jednotlivých karpatskoruských literátov,<sup>55</sup> zbieraní ľudovej slovesnosti<sup>56</sup>. Zastúpená je aj vlastná literárna tvorba ruských a ukrajinských emigrantov žijúcich v tomto regióne.<sup>57</sup>

Diametrálne odlišné pozície emigrantských ruských a ukrajinských vedcov v otázke národnej príslušnosti, ako aj jazyka i literatúry Podkarpatskej Rusi zaznievali aj v najpočetnejšie zastúpenej historickej produkcii. Markantné to bolo predovšetkým v prácach, v ktorých hodnotili činnosť popredných osobností tohto regiónu, napríklad M. Lučkaja,<sup>58</sup> A. Duchnoviča, Dobrjanskeho a ďalších. Ukrajinci zdôrazňovali ich význam pre rozvoj regiónu a príslušníci veľkoruského smeru zasa ich vklad do rozvoja ruskej kultúry.

Historickú produkciu ruských a ukrajinských emigrantov – historikov reprezentovali predovšetkým práce E. J. Perfeckého, A. V. Florovského, D. N. Verguna,

---

v škole a na úradoch. V tomto Rusku, v jeho štatistikách a v literatúre existoval jediný veľký ruský národ, ktorý sa skladal z troch vetví alebo kmeňov: Veľkorusov, Malorusov a Bielorusov. Uznávala sa však svojráznosť a odlišnosť týchto národov, ale tieto reči boli považované len za dialekty spisovnej ruštiny.“ In: HOLOVACKYJ, J. *Podkarpatská Rus s hlediska zeměpisného*. Mukačevo 1933, s. 46.

<sup>53</sup> FRANCEV, V. A.: *Iz istorii pismennosti Podkarpatskoj Rusi XVIII. – XIX. stol.* Užhorod 1929. Systematickú pozornosť tejto problematike venoval predovšetkým J. A. JAVORSKIJ, ruský literárny historik a folklorista, ktorý žil v Prahe a viedol na Ruskej národnej univerzite seminár pre štúdium Podkarpatskej Rusi. Z množstva jeho prác k tejto problematike možno spomenúť prácu *Značenie i mesto Zakarpatja v obščej scheme russkoj pismennosti*. Praha 1929. V tejto práci J. A. Javorskij vymedzil štyri základné etapy vývoja karpatskoruskej literatúry: najstaršiu, stredovekú, latinsko-maďarskú a etapu obrodzenia. In: JAVORSKIJ, J. A.: *Značenie i mesto Zakarpatja v obščej scheme russkoj pismennosti*. Praha 1929, s. 2.

<sup>54</sup> VERGUN, D. N.: *Očerki karpatorusskoj literatury*. Praha 1925; NEDZELSKIJ, J. L.: *Očerki karpatorusskoj literatury*. Užhorod 1932; BIRČAK, V.: *Literaturni stremlenija Pidkarpatskoj Rusi*. Užhorod 1937.

<sup>55</sup> POPOV, A. V.: *Karpatorusskije pisateli: očerki žizni i tvorčestva*. Mukačevo 1931.

<sup>56</sup> NEDZELSKIJ, J. L.: *T. G. Masaryk v podkarpatoruském básnictví*. Bratislava 1937; MONJUK, T.: *Narodnaja poezija cela Kalini na Prikarpatju*. Užhorod 1938.

<sup>57</sup> Z množstva autorov možno spomenúť tvorbu V. LAŠČENKA, ukrajinského pedagóga a spisovateľa. Práce: POPOV, A. V.: *V Karpatach: raskazy*. Mukačevo 1923; JEFREMOV, B.: *Povídky z Podkarpatské Rusi*. Rachov 1934; MARTYNOVYČ, B.: *Na svitanju: pjesa na 4 deň z doby perevorotu na Podkarpatskoj Rusi*. Užhorod 1930; Ten istý: *Podkarpatské pohádky*. Užhorod 1930.

<sup>58</sup> POGORELOV, V. A.: *Karpatorusskije etjudy: 1. Literaturnaja dejatel'nost' Michaila Lučkaja, karpatorusskogo pisatelja načala XIX veka*. Bratislava 1939; Ten istý: *Michail Lučkaj i jeho Gramatica slavo-ruthena*. Užhorod 1930; PLETNEV, R. V.: *Obrazcy karpatorusskogo narodnogo jazyka i tvorčestva v gramatike M. Lučkaja*. Užhorod 1930; PAŇKEVYČ, I.: *Chto buv Ivan Berežanin – Michajlo Lučkaj či Ivan Fogarašij*. Užhorod 1931.

A. L. Petrova, J. Markova, V. Pačovského, O. Mycjuka, I. O. Panasa a ďalších.<sup>59</sup> Tematicky dominovalo spracovanie problematiky najstaršieho osídlenia Podkarpatskej Rusi, obdobie stredovekých dejín, spracovanie udalostí odohrávajúcich sa na tomto území v 19. storočí. Zaznamenané boli aj pokusy o syntetizujúce pohľady na históriu tohto regiónu.<sup>60</sup> Emigrantskí autori neobišli ani takú tému, akou bol vplyv ruskej kultúry na Podkarpatskú Rus.<sup>61</sup> Svoj odraz v emigrantskej produkcii našla aj konfesiónalna problematika. Okrem iných sa jej venoval V. Horbačevskij a Z. G. Aškinaze.<sup>62</sup>

Polarizácia emigrantskej komunity na Podkarpatskej Rusi na veľkoruský a ukrajinský smer dostávala postupom času aj politické konotácie. Analytický materiál vypracovaný pre ministerstvo zahraničných vecí v Prahe v polovici tridsiatych rokov 20. storočia poukazoval na politickú diferenciaciu emigrantskej komunity na smer veľkoruský a na smer ukrajinský. Veľkoruský smer bol charakterizovaný ako ten, ktorý „z hľadiska záujmov ČSR sa nejaví príliš nebezpečný, pretože Moskva je geograficky vzdialená a vnútropolitické pomery v Rusku sú rozhárané. No v spojení s pravoslávím môže predstavovať isté nebezpečenstvo.“<sup>63</sup> Ukrajinský smer je v dokumente charakterizovaný ako „nebezpečný preto, lebo podkarpatskí Rusi sú Malorusi, hovoriaci len odlišným nárečím, na ktorom lipnú, ale inteligencia v úradoch tvoriaca sa z utečencov z Východnej Haliče a Ukrajiny propaguje len ukrajinskú národnosť a možno povedať, že veľko-ukrajinskú, čo potvrdzovali mnohé príklady. Živel ukrajinský okrem početných miest v úradoch okupoval takmer úplne Podkarpatskú banku v Užhorode, o čom svedčia aj stanovky banky vydané v ukrajinskom jazyku.“<sup>64</sup> Dokument si všima aj postoje miestneho obyvateľstva na Podkarpatskej Rusi: „Ľud Podkarpatskej Rusi a miestna inteligencia, bohužiaľ, počtom malá, lipne na svojom jazyku, správa sa k pokusom ukrajinizáčnym a veľkoruským nevraživo a odmieta ich, poukazujúc s rozhorčením na nevďak tých, ktorým Podkarpatská Rus poskytla pohostinstvo. Chce vybudovať svoj vlastný jazyk na podklade literárneho jazyka veľkoruského. Inteligencia kloní sa ku kultúre západnej a žiada od československej vlády, aby ukrajinizáciu nepodporovala.“<sup>65</sup>

<sup>59</sup> Podrobnejšie o ich prácach venovaných tejto problematike pozri: *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918 – 1945*.

<sup>60</sup> Spomenieme aspoň práce: PAČOVSKYJ, V.: *Istorija Podkarpatskoj Rusi*. Užhorod 1921; MARKOV, J.: *Materialy dlja social'noj istorii Podkarpatskoj Rusi v 18 veke*. Užhorod 1930; PERFECKIJ, E. J.: *Sociálně-hospodárske poměry Podkarpatské Rusi ve století XIII. – XV*. Bratislava 1924.

<sup>61</sup> PAVLOVIČ, N.: *Russkaja kul'tura i Podkarpatskaja Rus*. Užhorod 1926.

<sup>62</sup> HORBAČEVSKIJ, V.: *Ideokratizm. 2. sv. Religija*. Užhorod 1936; AŠKINAZE, Z. G.: *Pravoslavnoje dviženije v Podkarpatskoj Rusi*. Užhorod 1926.

<sup>63</sup> AMZV Praha. Fond: II. sekcia č. k. 339.

<sup>64</sup> Tamže.

<sup>65</sup> Tamže.

Pôsobenie emigrantov z Ruska aj z Haliče na Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období malo svoje pozitíva aj negatíva. Na jednej strane emigranti vniesli významný vklad do kultúrneho a vzdelanostného rozvoja miestneho obyvateľstva. Tu bol dominantný vplyv predovšetkým ukrajinskej emigrácie. Napríklad emigranti z naddneperskej Ukrajiny a z Haliče významne vplývali na formovanie ukrajinskej orientácie medzi mládežou. Na druhej strane aktivity emigrantov svojou snahou ovplyvniť etnoidentifikačný proces Rusínov v smere veľkoruskom alebo ukrajinskom prispeli k rozkolu spoločnosti, čím spomalili už začatý proces formovania národnej sebaidentifikácie podkarpatských Rusínov.

***Immigrants from Russia and the processes of ethnic identification in Subcarpathian Ruthenia***

LUBICA HARBULOVÁ - IHOR LICHTĚJ

*While immigrants made a significant contribution to the cultural and educational advancement of the local population, their efforts to skew the process of ethnic identification of the Ruthenians either towards Great Russia or towards Ukraine advanced the split of society, thus slowing down the process of national self-identification of Subcarpathian Ruthenians, which was already underway.*